

بر کناره‌های اترک‌رود

هفته بزرگداشت دوصد و شصت و ششمین سالگرد تولد شاعر بزرگ و عارف وارسته ترکمن، مخدوم‌قلی فراغی.
۲۱-۲۷ ثور ۱۳۷۸ - استان گلستان، جمهوری اسلامی ایران.

□ پوهنمل عبدالمجید ایشچی

مخدوم‌قلی شاعر بزرگ و عارف وارسته ترکمن، گرچه به ملیت، ترکمن و از طایفه گوکلان است، اما با توجه به تفکر و بینش اجتماعی، دینی و خدمات ارزنده‌ای که در نشر و اشاعه فرهنگ اسلامی داشته است، به تمام مسلمانان جهان تعلق دارد. مخدوم‌قلی فراغی عاشق دلسوخته و بلبل سرگشته گلزار ادب، فرهنگ و قرآن ۲۶۶ سال قبل از امروز در روستای حاجی قوشان واقع در مرز ترکمنستان و ایران در یک خانواده روحانی به دنیا آمد. او با بهره‌گیری از ادبیات فارسی، ترکمنی، عربی و علوم قرآنی و عرفانی زمان خود و الهام از فرهنگ شفاهی مردم، هویت پویای نوین ادبیات ترکمن را پایه‌ریزی کرد، تا آن‌جا که به پدر ادبیات ترکمن مشهور شد. او در ۵۷ سال زندگی پرشور خود، از فرهنگ غنی و پرمایه اسلامی زمان خویش بهره جست و از میراث پر بار ادب و فرهنگ عارفان بزرگ و شاعران مشهور شرق چون مولوی، حافظ، و امیرالکلام علی شیر نوایی الهام گرفت و آثار خویش را آفرید.

این شاعر شهیر و عارف بزرگ و ادیب فرهیخته، اندیشه و کلامش را در خدمت مردم به کار برد. همانند زنبور عسل در تکاپوی زندگی بهتر برای مردم و جامعه خود تلاش کرد و شهد و و شیرینی این تلاش خود را به انسان‌های نیازمند روزگار هدیه نمود. از طرف دیگر با نیش قلم و اشعار خود، دایم با مستمگران

و جباران زمانه در ستیز بود. فراغی در مبارزه خود هرگز ترس و هراسی در دل راه نداد و تسلیم زور نشد و از ارشاد مردم و راهتمایی مسلمانان باز نایستاد. او معتقد بود؛ زبانی که برای مردم نسراید و در خدمت مردم نباشد، بهتر است که هرگز نباشد. لازم است برای شناخت بیشتر این دانشمند فرهیخته، نوشته حاضر را در سه بخش ذیل تفکیک نماییم و در هر بخش مختصری مکتب کنیم.

۱- آثار و اندیشه مخدوم‌قلی فراغی

هنگامی که مخدوم‌قلی فراغی در کولداش بخارا تحصیل می‌کرد، با دانشمندی ترکمن از دیار شام که برای تدریس به بخارا دعوت شده بود، آشنا شد و همراه او به سیر و سیاحت و آندوختن تجارب، نخست به افغانستان و بعد به هندوستان رفت و بعد از شش سال از طریق کابل به ازبکستان بازگشت و سپس در شهر ترکستان (یکی از شهرهای قزاقستان) اقامت گزید. در همین زمان به زیارت عارف مشهور و بنیان‌گذار طریقه یسویه، خواجه احمد یسوی نایل آمد و به اشاره و هدایت دانشمندان ترکستان به مدرسه شیرغازی خیمه درآمد. این مدرسه نامدارترین مدرسه آن زمان در آسیای میانه بود که در سال ۱۷۱۳ میلادی تأسیس شده بود، مکانی که شوریده‌ترین عاشقان گرد آمده بودند، با پیرانی غرق در حقیقت که دل هر مشتاقی جذب معنویتشان

می‌شد. مخدوم‌قلی یکی از آن‌ها بود و مریدی شد عاشق، دل‌باخته و طلبه‌ای تشنه علم و معرفت. او سه سالی را در مدرسه شیرغازی تعلیم گرفت تا سرانجام لحظه جدایی فرارسید و برای او که مدتی در آن‌جا تلمذ کرده و در آن مکان «قطب» را یافته بود و سر در بی «قطب» تا اعماق «عمان» پیش رفته بود، این جدایی چه رنج‌آور بود.

مکان ایلاب اوچ یل ایدیم دوزونگی
گیدار بولدوم خوش قال گوزل شیر غازی
او توردیم قشینگی، بهار یازینگی
گیدار بولدیم، خوش قال گوزل شیر غازی
ترجمه:

سه سال در تو ما اگزیدیم
سه سال از دستانت نان و نمک خوردم
در زمستان‌ها و بهاران
اکنون هنگام وداع است
بدرود! ای شیر غازی عزیز!
مخدوم‌قلی زندگی مشقتباری را گذرانید.
شهادت برادران یکی بعد از دیگری، شکست در عشق
از نوجوانی که به دل سپرده بود و مرگ پدر او را
تنگدست، زار و ناتوان ساخته بود.

قولدان گیداندیر دستانیم
گویا تن ندان چیقیدی جانیم
گوزی یاشلی مینگلی خانیم
یوراگیم ایچره نار قلییدی

ترجمه:

سرودهایم از دست رفته است
تو گویی جان از تنم پرواز کرده است
و «مینگلی» من با چشمان اشکبارش
آتش در دلم به پا کرده است

مضامین اشعار مخدوم قلی

دیوان مخدوم قلی فرهنگ بزرگی است که هم منعکس کننده آمال و افکار اوست و هم بیانگر وضعیت اجتماعی و تاریخی قوم ترکمن. به این دیوان تنها از یک بعد اجتماعی، عرفانی یا اخلاقی یا داستان نمی توان نظر کرد. کتابی است سرشار از مضامین گوناگون، از مسایل اجتماعی گرفته تا اشعار آتشین عرفانی. او همراه با مردم در سوگها اشک ریخته و درد اسارت را کشیده است.

عاشق لردن اوتدی عشقینگ هواسی
تا رتیلدی یازیلدی دوزخ پرده سی
داغدان آشپ غزلی با شینگ آورده سی
گوزل ایلیم ویران قیلدی نیلین

ترجمه:

در این سرزمین که دوزخ در آن دامن گسترده

هوای عشق از سر عاشقان پریده است
ناگهان از پشت کوه به این سو تاختند
و از سرزمین زیبایم ویرانه ای ساختند...
اشعار مخدوم قلی آیینۀ تمام نمای عصر اوست، به قول شرق شناس مشهور روسیه پروفیسور «برتلس» او جام جم زمانش است. مخدوم قلی نمی تواند دردی را بسیند و سخن نگوید. مخصوصاً وضع زندگی قشرهای پایین اجتماعی در اشعار او منعکس شده است. شاعر با زبانی ساده و صحرایی درباره دارایان و ناداران چنین می سراید:

کیم نان تاپماز ایماگه
کیم یرتاپماز قویماگه
کیم دون تاپماز گیماگه
کیم ترمه شالی گوزلار

ترجمه:

یکی نانی برای خوردن نمی یابد
یکی جا برای انباشتن
یکی جامۀ ساده نمی یابد
اما یکی در پی شال ترمه است
و گاه با شهامت بی نظیر رو به امیران فریاد می کند:

گله بان اربابا دونوپ، بولمیش ارباب لار
امیر
شاه لار ایوق دور اطاعت، ایلی نافرجام
اولار

دی سلام مخدوم قلی دان باقی بولغان بگلره

آی دولار، انجم یا تار، رسوای خاص و عام

اولار

ترجمه:

چوپانان ارباب و اربابان امیر شدند
و ایلها بخت برگشته
و کسی از شاهان فرمان نخواهد برد
از قول مخدوم قلی به بیگهای جاویدان

بگویند

زمانی فرا خواهد رسید که روشنایی کامل
ماه
که روی ستارگان را نیز می پوشاند
رسوای عالم خواهید شد.

مخدوم قلی برای هرکس پیامی دارد، که می تواند مطابق میل خود آن را انتخاب کند. اشعارش را به مواردی خاص محدود نمی کند و این، به خاطر دید باز و وسعت نظر اوست نسبت به جهان. تو گویی روی قلۀ بلند کوهی نشسته و به تمام مشغولیت های انسانی از بلندی نظاره می کند.

گوکده فلک گردان دیر
خلق یرده سرگردان دیر
نه بازیگر جهان دیر
گوز اچان مالی گوزلار

ترجمه:

چرخ گردون در آسمان می چرخد
و انسانها روی زمین سرگردانند
این جهان چه بازیگری است که هر که چشم گشود

به دنبال مال و منال می گردد
و گاه دلسوزانه به پند و اندرز می پردازد:
یاغشی بدو مونن خوب محبوب قوچان
بیله التیب می یر بقایا گوچن

حقیقت نامرده دیر ایمان سیز گچن
ایمان بیله باز سانگ نرده ک بولار سن

ترجمه: تاسیس ۱۳۹۴

تویی که بر اسپ تیزی سوار می شوی
و محبویی زیبا را به اغوش می کشی
آیا خواهی توانست آن ها را با خود
به دنیای جاودان ببری؟

است.

اگر با ایمان بروی بزرگمردی خواهی بود
و کسی که بی ایمان بگذرد نامراد حقیقی

و گاه در اشعارش شاهد اندیشه های عمیق و فلسفی هستیم که انسانها را به سادگی در تأملی سخت فرو می برد:

همه زاد لار تغیر تاپار اوز یندان
یارب ییقلیماز می بییک داغلار هی؟

ترجمه:

هر چیزی از درون خود دگرگون می شود

خدایا!

مگر کوههای بلند فرو خواهد ریخت؟
مهم ترین بخش دیوان مخدوم قلی را اشعار عرفانی او تشکیل می دهد. اشعار عرفانی و عاشقانه خیال انگیزترین و ظریف ترین آثارش را می سازد. بی گمان ابیات زیبای زیر با احساسات رفیق سروده شده است:

قایم اولسانگ ایسته مزلر، کیتسنگ آزار
ایله یار
سوزله سینگ برمز صدا، سوزلمه سنگ زار
ایله یار

بیر پری پنهان اوتورمیش، گیلیمه دیب ناز
ایله یار
کونگلینگی بند ایلایوب، اوزونگی پرواز
ایله یار

اول پری پیکر صفت لی، یاری گوردیم
شوندادیر
ترجمه:

اگر بر جای بمانی نمی خواهنت، اگر بروی
آوازت می دهند
سخن بگویی جواب نمی دهند، سخن نگوئی
زاری می کنند

پری ای نشسته پنهان، نازکنان می گوید: میا!
دلت را در بند می گذارند، برایت پر می دهند
آن یار پری پیکر را دیدم که در آن جا بود

قالب اشعار مخدوم قلی قصیده، غزل و مسقط است. قالبی که اکثراً به چشم می خورد، مسقط مربع است. مگر او خود را به این قالب محدود نکرده و نیز مسقط را شکسته و در مسقط مخمس، مسدس، مثنون و... حتی مسقط ده گانه نیز شعر سروده است که بسیار بدیع است. اینک ترجمه بخش اول یک مسقط هشت مصرعی او که تمام مصرعهای آن مصرع است، به عنوان نمونه ارائه می شود:

هان!

مغیچه ای چون تو، هیچ جا یافت نمی شود
نه در سرزمین توران، نه در بین قوم ترک و فارس و عرب

عشوه های تو را، هیچ زیباروی ندارد
و هیچ گلستانی، گلی به زیبایی چهره تو
پرورش نمی دهد

هیچ ناطقی به سخنوری تو نیست
و هیچ غنچه ای با زیبایی غنچه دهان تو
برابری نتواند

گیسوان تو، از گل ریحان، خوشبو تر است
و قامت رعنائی تو، از سرو خرامان کشیده تر
در زیبایی شناسی شعر مخدوم قلی، آرایه تلخیص در کنار دیگر آرایه های مردمی، جایی خاص دارد. به نظر می رسد که مخدوم قلی، در بین شاعران

فارسی‌زبان و ترکمن در استفاده از آرایه‌های تلمیح
بیشترین تلاش را کرده است، چنانچه در مسقط‌الز
اولما؛ چنین می‌خوانیم:
حمزه من دیگن لر حمزه گه یتمز
توتسه دامانیندان صراط دان اوتماز
هر جامه فراغان، جمشید ایتمز
هر با شاپر سانجان، اسکندر اولماز
ترجمه:
ادعای حمزه بودن کسی را به مقام حمزه
نمی‌رساند
و قادر نمی‌سازد که از پل صراط بگذرد
هیچ جامی با جام جمشید برابری نتواند
داشتن کلامی پُر نشان
تو را هم‌ردیف اسکندر نکند

اشعار مخدوم‌قلی، در وزن هجایی سروده شده
است. این وزن، وزن رایج در شعر ترک‌زبانان است.
وزن اشعار مخدوم‌قلی معمولاً هفت، هشت، یازده و
پانزده هجایی است که از این میان بیش از همه اشعار
یازده هجایی را می‌توان دید و اشعار عروضی
مخدوم‌قلی نیز کم نیست.

مخدوم‌قلی دربارهٔ موضوعات گوناگون عرفانی،
اجتماعی، مذهبی پندآمیز، سیاسی، وطن‌پرستی،
مرثیه و... شعر سروده است.
دربارهٔ مقام ادبی و ویژگی‌های اشعار او، دانشمند
سیاح مجاری «ارمیتوس وامبری» که به گفتهٔ خودش
تقریباً هشتاد سال بعد از وفات او به سرزمین
ترکمن‌ها سفر کرده، نوشته است:

از الهام به مخدوم‌قلی اشعار لطیف و دلپذیری از
لبان او جاری می‌شود. اولین تراوشات ذوق
مخدوم‌قلی دارای جنبهٔ خاص است. او بدین معنی
اولاً نمونهٔ کامل از لجهٔ خالص ترکمنی را به دست
می‌دهد. ثانیاً، در نوشته‌هایش یک قاعده و نظم
محکم وجود دارد که در سایر محصولات ادبی شرق
به ندرت دیده می‌شود.

**۲- مردم همواره از مقام شامخ
شاعر و عارف بزرگ مخدوم‌قلی تجلیل
به عمل آورده‌اند:**

شهرت مخدوم‌قلی محدود به ترکمن‌ها نشده، در
قزاقستان، ازبکستان، قره‌قپاقستان، آذربایجان،
ایران و ترکیه به شدت تمام ساری و جاری است.
نام مخدوم‌قلی یادآور مفاهیم معنوی، حماسی
آمیخته با مفاهیم دینی است. جالب آن‌که شهرت او
در میان قبایل غیر ترکمن چون ازبک‌ها، قره‌قپاق‌ها،
آثار مخدوم‌قلی از بین آن‌ها به گونه‌ای است که بسیاری
اسم‌روژ اشعار و سروده‌های مخدوم‌قلی به مثابه
ضرب‌المثل در بین اقوام فوق‌الذکر استفاده می‌گردد.
از همین روی، گرامیداشت و مراسم یادبود او نیز - در

روز تولدش در هنگام بهار- در کشورهای مختلف
همچون افغانستان، ترکمنستان، ترکیه، ازبکستان،
ایران و در سایر کشورهای دیگر به صورت شان‌داری
برگزار می‌گردد:

افغانستان: در افغانستان ترکمن‌ها و ازبک‌ها و
سایر اقوام ترک‌تبار احترام خاصی به دیوان
مخدوم‌قلی دارند. در میان ترکمن‌های افغانستان و
حتی ترک‌تباران این کشور، خانواده‌ای یافت
نمی‌شود که دیوان مخدوم‌قلی در آن وجود نداشته
باشد، که با عشق زایدالوصفی آن را نخوانند و یا در
مجالس و شب‌نشینی‌ها از طرف باسوادان بر جمع
زمزمه نگردد. همچنان اشعار پندآمیز او به مثابه
امثال و حکم مورد استفادهٔ عام قرار می‌گیرد.

یادبود مخدوم‌قلی بیشتر از دو دهه است که هر
ساله در اوقات معین در شهرهای کابل، مزارشریف،
شیرگان و کندوز با مراسم خاص به صورت به راه
انداختن محافل مشاعره، تدویر سمینارهای علمی،
نشر اشعار و دیوان او و موسیقی سنتی ترکمن و...
برگزار می‌گردد. باید خاطرنشان ساخت دیوان کامل
مخدوم‌قلی در سال ۱۳۶۵ در کابل از طرف محقق و
نویسندهٔ ترکمن، مرحوم شاه محمد یازمز چاپ و نشر
گردید و بعداً منتخبی از اشعار او توسط دانشمند
دیگر ترکمن نورمحمد قرقین به شکل تحقیقی و
تحلیلی به چاپ رسید.

ترکمنستان: مراسم تجلیل مخدوم‌قلی در
ترکمنستان در سطح ملی هم‌ساله با شکل باشکوهی
تجلیل می‌گردد. نخستین باری که بعد از کسب
استقلال ترکمنستان در سال ۱۳۷۰ این جانب با
جمعی از دوستان و فرهنگیان ترک‌تبار افغانستان به
مراسم بزرگداشت مخدوم‌قلی به آن کشور دعوت شده
بودیم، علاوه بر فرهنگیان و دانشمندان افغانستانی،
از ممالک دیگر مثل تاجیکستان، ازبکستان،

قره‌قپاقستان، قزاقستان، سنارویول و آستاراخان
روسیه، ترکیه، عراق، سوریه، ایران، پاکستان،
عربستان و تعدادی از کشورهای اروپایی، همچون
آلمان، انگلستان، سوئد، سوئیس، امریکا، جاپان و
چین و همچنین فرهنگیان و بزرگان ترکمن دعوت
شده و حضور داشتند. مراسم سه روزه هم‌زمان در
عشق‌آباد، پایتخت آن کشور و مراکز ولایت پنجگانهٔ
آن کشور و تعدادی از شهرهای مختلف مانند قاری
قلعه، گوک‌تپه و کهنه‌ارگنج به شکل جشن ملی و عید
مردمی برگزار گردید.

از همان سال بدین‌سو در اکثر مراسم تجلیل
مخدوم‌قلی در ترکمنستان افتخار حضور را داشتیم، که
به شکل گسترده برگزار می‌گردید.

ایران: بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در
طول بیست سال، مراسم بزرگداشت شاعر اندیشمند
مسلمان مخدوم‌قلی فراخی کمابیش هر سال برگزار
می‌گردیده است. این مراسم عموماً به صورت‌های
گوناگون: برگزاری محافل و تشکیل سمینارهای
علمی، ادبی، اجرای موسیقی سنتی ترکمن در تهران
و شهرهای مختلف ولایت گلستان و بر سر آرامگاه وی
نمود خاصی داشته است.

اگر چشم‌دید خود را از روزهای دوصد و شصت و
ششمین سالروز تولد شاعر در ولایت گلستان بازگو
نمایم، خالی از لطف نخواهد بود.

در کنار عشق زایدالوصف مردم نسبت به این
شخصیت گرانقدر، احداث آرامگاه و تأسیسات زیارتی
پیوسته فکر دستداران مخدوم‌قلی را به خود مشغول
داشته بود. روزهای مخدوم‌قلی به جشن همگانی
مردم و ولایت گلستان، تبدیل شده است.

امسال نیز جهت آمادگی بر روزهای مخدوم‌قلی
در ولایت گلستان ستاد مرکزی در سطح ولایت و
ستادهای فرعی در شهرهای گنبد کاووس، گرگان،
آق قلعه، بندر ترکمن، کلالة و مینودشت و بر سر
آرامگاه شاعر در آق توقای و... تشکیل و به همت
وزارت ارشاد جمهوری اسلامی ایران و استانداری
گلستان بخش‌نامه‌ای صادر گردیده بود که همه ساله
باید از مقام شامخ این شاعر فرهیخته تجلیل گردد:

در ابعاد بین‌المللی مراسم مخدوم‌قلی فراخی،
توجه اساسی معطوف به دعوت مهمانان از خارج و
بالخصوص از کشورهای همسایه از جمله
رئیس‌جمهور ترکمنستان و همراهان او، تاجیکستان
و افغانستان و شناساندن آثار و کارنامه‌های زندگی و
شخصیت شاعر گردید.

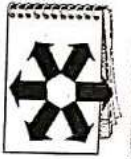
آیین‌نامهٔ ستاد مرکزی بزرگداشت روزهای
مخدوم‌قلی، امسال در ولایت گلستان تدوین و ترتیب
شده بود و به این عمل شکل رسمی بخشیده بودند.
فعالیت‌های عمرانی: یکی از این کارها، جذب
اعتبار پولی و مالی جهت کارهای عمرانی آرامگاه

رسیده

در نری، شمارهٔ نه و ده / ۱۶۹

مخدوم‌قلی بود. از دیگر فعالیت‌های خاص برای مراسم امسال، کارهای زیربنایی جهت تکمیل آرامگاه، گنبد و ظریف‌کاری‌های داخل بقعه و سنگ قبر مطابق استاندارد ملی، تأسیسات برق، لوله‌کشی آب و احداث زیرسرا بود.

فعالیت فرهنگی: سازماندهی گروه‌های فرهنگی و هنری ترکمن، چاپ و توزیع پوسترها و پلاکاردها، چاپ دیوان مخدوم‌قلی، و دولت‌محمد آزادی، چاپ یادنامه‌ها و بروشورها پیرامون آثار مخدوم‌قلی، انجام کارهای تبلیغاتی و تزیینات جایگاه مراسم بزرگداشت مخدوم‌قلی و... اخلاص و علاقه مردم به شاعر، انسان را بی‌درنگ به یاد سخنان آقای خاتمی رئیس‌جمهور ایران اسلامی می‌اندازد: «مخدوم‌قلی دارای اندیشه‌های انسانی و آزادبخت بود، صاحبان اندیشه‌های بزرگ اگر چه در ظاهر امر متعلق به یک قوم و آب و خاک هستند، اما منحصر در یک قوم نمی‌باشند و مخدوم‌قلی نیز چنین کسی است و متعلق به تمام بشریت می‌باشد»

۳- جریان مراسم روزهای بزرگداشت مخدوم‌قلی

امسال مراسم بزرگداشت این اندیشمند بزرگ مطابق آئین‌نامه ستاد برگزاری و بزرگداشت مخدوم‌قلی در دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، دانشگاه پیام نور شهرستان گنبد کاووس، بندر ترکمن، آق قلعه، کلاله، میروشد و آرامگاه خود مخدوم‌قلی در آق توقای از تاریخ ۲۱ ثور الی ۲۷ ثور برگزار گردید.

اینجانب نیز نخستین بار بود که به نمایندگی از فرهنگیان ترکمن افغانستان در این مراسم شرکت می‌نمودم. شنبه به تاریخ ۲۵ ثور به شهرستان گرگان و به مقر ستاد برگزاری که در استانداری گلستان بود، رفتم. پیش‌بینی شده بود که مراسم ساعت ۳ بعدازظهر همان روز در شهرستان کلاله و در ساعت ۴ بعد از ظهر در دانشگاه برگزار شود. چون به من از دانشگاه گرگان کارت دعوت داده شده بود و هم قطعه شعر ترکمنی تحت عنوان فراغی به مناسبت این مراسم در برنامه گرفته شده بود، به دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان رفتم و با استقبال گرم دانشجویان، اساتید و فرهنگیان که با تعدادشان آشنایی داشتم مواجه شدم.

در دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان:

در دانشگاه گرگان علاوه بر دانشجویان و اساتید دانشگاه، علما، فرهنگیان، دانشمندان از شهرستان‌های گنبد کاووس، بندر ترکمن، آق قلعه و علی‌آباد و... نیز اشتراک داشتند. مراسم در سالن

کنفرانس‌ها و با پخش سرود ملی جمهوری اسلامی ایران آغاز گردید. بعداً آقای تربتی‌نژاد رئیس دانشگاه ضمن تبریک و خوش‌آمدگویی درباره ابعاد مختلف شخصیت مخدوم‌قلی صحبت کرد و بعد تصوف شاعر را مورد بررسی قرار داد.

بعد از او، قطعه شعری ترکمنی از طرف یکی از دانشجویان قرائت گردید که مورد استقبال گرم علاقه‌مندان قرار گرفت.

بعداً گروه هنری کموش‌تپه (موسیقی سنتی ترکمن‌ها) به رهبری تاج‌محمد بخشی نوبت گرفته و دو شعر مخدوم‌قلی را با ساز دوتار و غیچک زمزمه کردند.

هنگامی که هنرمندان آلات موسیقی‌شان را جمع کردند، به این‌جانب وقت داده شد. من به نمایندگی فرهنگیان و شیفتگان مخدوم‌قلی از افغانستان به صورت کلی و فرهنگیان ترکمن‌های کشور به طور خاص، مراسم هفته بزرگداشت شاعر را به حاضرین تبریک گفته و چگونگی محافل بزرگداشت مخدوم‌قلی را در افغانستان و احترام مردم کشور و شناخت‌شان از ابعاد مختلف شخصیت شاعر و کارهای انجام شده را طی سال‌های گذشته مختصراً به عرض حاضرین رساندم. بعداً قطعه شعر ترکمنی را با عنوان فراغی که سروده خود بود و قبلاً به ستاد برگزاری دانشگاه تقدیم شده بود، قرائت کردم.

بعد از من، توسط امین‌گری دانشجوی عضو ستاد برگزاری شهرستان، پیام ستاد مرکزی قرائت گردید. بعد از پیام، قطعه شعری ترکمنی از جانب شاعر شناخته‌شده ترکمن، صحرا، ناز محمد پقه از آق قلعه و یک قطعه شعر ترکمنی نیز توسط ستار سوتی شاعر مشهور از گنبد کاووس قرائت گردید و مقاله‌ای به زبان فارسی توسط محمد اسماعیل پقه خوانده شد. بعداً بار دوم نوبت به هنرمندان و گروه موسیقی سنتی ترکمن رسید. باخشیان کموش‌تپه این بار نیز هنر آفریدند و موجب تحریک زایدالوصف احساسات حاضرین گردیدند. مراسم با قرائت چند عنوان مقاله و شعر ترکمنی و فارسی از جانب دانشجویان ذکور و اناث دانشگاه ادامه داشت تا این‌که در حوالی ساعت شش بعدازظهر حضار به تماشای نمایشگاه آثار مخدوم‌قلی و زندگی ترکمن‌های ایران دعوت گردیدند. نمایشگاه در جوار سالن کنفرانس‌ها دایر شده بود. ترتیب و تنظیم و جابه‌جایی آثار نمایشگاه و حضور دانشجویان، در معرفی آثار و استقبال گرم آنان از مهمانان قابل تقدیر و سپاسگزاری است. روی هم‌رفته مراسم دانشگاه خیلی خوب تنظیم و برگزار گردید و نظم خاصی در تمام مراحل آن حکمفرما بود. ستاد برگزاری شهرستان گرگان که اکثریت آن از دانشجویان و اساتید آن دانشگاه تشکیل شده بود، زحمت زیادی

کشیده بودند.

یکشنبه ۲۶ ثور در دانشگاه پیام نور شهرستان گنبد کاووس

سمینار علمی در سالن کنفرانس‌های هلال‌الحمه گنبد تدوین یافت و این‌جانب نیز بنا به دعوت فراوان در آن اشتراک کردم. پروگرام برگزاری سمینار به سبیل ایجاز قرار ذیل است:

مراسم افتتاحیه با تلاوت قرآن مجید و سرود ملی جمهوری اسلامی ایران آغاز گردید. بعد از بیانات خیرمقدم از طرف دبیر همایش، سیدپیروز نهضتی نوبت سخنرانی استاندار گلستان بود که در قسمتی از بیانیه‌شان فرمودند: «در آسمان ادبیات جهان ستارگان پرفروغی از شعرا و اندیشمندان ادب‌جایی دارند. یکی از این ستارگان پرفروغ که در این آسمان پهناور می‌درخشد، مخدوم‌قلی شاعر ترکمن است. هنگامی که هیأت رئیسه جایگاه‌شان را انتخاب کردند، آقای رحمان مشتاقی مهر مقاله تحقیقی علمی خود را درباره رؤیاهای عارفانه شاعر به فارسی قرائت کرد و شعر «تور غیل دید یلاره» مخدوم‌قلی را از نگاه عرفان به خوبی روشن ساخت. بعداً آقای کریم شاهین‌پر قطعه شعری تحت عنوان مخدوم‌قلی به زبان ترکمنی به خوانش گرفت.

بعد از پذیرایی مختصر مهمانان، نوبت سرکار خانم دکتر منیره مقصودی رسید. ایشان مقاله مفصل خود را تحت عنوان تحلیل و تجزیه مردم‌شناسانه فرایند عرفان با تکیه به مخدوم‌قلی فراغی شاعر بزرگ ترکمن به زبان فارسی قرائت نمود. بعداً آقای گنبد دوردی‌راد قطعه «...ری را با عنوان «مینگی خان» به زبان ترکمنی به خوانش گرفت. در ادامه، برنامه گروه موسیقی سنتی ترکمن که از طرف صدا و سیمای گرگان اجرا گردید، موجب سرور و خوشی حاضرین شد. در این قسمت دانشمند تاجیکستانی به نام دکتر لقمان بایماتف مقاله خود را تحت عنوان حکومت‌های عصر مخدوم‌قلی در آسیای میانه قرائت کرد.

بعد از قرائت شعر ترکمنی در ساعت ۱۲ ظهر آقای آمان قلیچ شادمهر مقاله خود را تحت عنوان «دربری و جوهر شعر و زندگی مخدوم‌قلی است» قرائت کرد. قبل از ادای نماز، مقاله ترکمنی آقای صفا باباخانی تحت عنوان «مخدوم‌قلی نی چونگتور تنا لینگ» خوانده شد. در جلسات بعد از ظهر مقاله «منگل خان نمودی از عشق حق»، «هنرلی از مخدوم‌قلی فراغی و الهام از قرآن مجید»، «خلاصه‌ای از عقاید و شرح حال زندگی مخدوم‌قلی فرغانی» و اشعار «اوچیار مینگ آرزو لریم»، «مخدوم‌قلی نمک صحبتی»، «دویست و شصت و شصتین سالگرد تولد مخدوم‌قلی...» توسط پروین دخت مشهود، بایرام قلیچ

قرام، نور قلیچ فداکار، عبدالرحمن دیده‌چی، عبدالقهار صوفی‌راد و تقی‌پورمند قرانت گردید. دوبار نیز گروه موسیقی سنتی ترکمنی نوبت گرفتند و هنرنمای کردند. در آخر قطعنامه سمینار علمی هنرنامه‌ی استاد ضیاء‌الدین جواد قرانت گردید و توسط استاد ضیاء‌الدین جواد قرانت توزیع شد. جوایزی نیز به فعالین مراسم توزیع شد. بعد از ختم قسمت علمی محفل، یکجا توسط وسایط قبلاً آماده شده، به میدان مسابقه اسب‌دوانی گنبد کاووس عزیمت نمودیم که خیلی جالب بود و در میان شور و هلهله مهمانان و ده‌ها هزار اهالی گنبد و شهرستان‌های اطراف، سه مسابقه اسب‌دوانی صورت گرفت و به بردگان اول الی سوم جوایزی از صنایع دستی ترکمنی، یعنی قالین و قالینچه توزیع گردید. از آنجا مستقیماً به پارک میل گنبد - که در آنجا نمایشگاه فرهنگ عامیانه دایر بود - رهسپار شدیم. نمایشگاه در بلندی میل گنبد با افراشتن آلابیق ترکمن‌ها و با نمایش تاتری ترکمنی از آثار مخدوم‌قلی ادامه داشت. آلابیق‌های نمایشگاهی انسان را به یاد بیزت‌های ترکمن می‌انداخت که در آن تمام جوانب زندگی مادی و معنوی ترکمن به خوبی انعکاس داده شده بود. از همه جالب‌تر شعبه نمایشگاه مربوط به موزیم کتابخانه امام ابومنصور ماتریدی مدرسه علمیه حنفی سلطان نیاز آخوند بود، که در آن آلابیق ترکمنی، به مثابه رصدخانه‌ای ابتدایی برای اندازه‌گیری ستارگان و کواکب در دل آسمان، حرکات، طلوع و غروب آنان بالخصوص خورشید موسم سال، اوقات روز و اوقات نماز در ایام مختلف خطی و تصویری دیده می‌شد و خیلی جالب بود. این نمایشگاه با اجرای مراسم نمایش از زندگی مخدوم‌قلی فراغی توسط گروه تاتر گنبد کاووس چولی ساعت ۱۰ شب خاتمه یافت و تأثیر ماندگاری بر من جای گذاشت.

دوشنبه ۲۷ ثور ۱۳۷۸

بالاخره روز موعود، روز برگزاری یادواره مخدوم‌قلی فراغی فرا رسید. بر سر آرامگاه شاعر، شور و هیجان خاصی محیط آق توقای را فرا گرفته بود. رژه آترک، کوزه سنگی داغ و تپه‌های ماهواره‌ای اطراف، نظاره‌گر این رخداد معنوی بودند. جایگاه محوطه میدان با قالین‌های رنگارنگ به طرز زیبایی تزیین شده بود.

آلابیق‌ها که در طرفین میدان نصب شده بودند، جلوه خاصی بخشیده بودند. جایگاه مهمانان داخلی و خارجی و نیز جایگاه نمایشگاه کتاب برای بازدید مردم کاملاً مشخص شده بود. افراد مشتاق اعم از زن و مرد، از راه‌های دور و نزدیک به این محل آمده بودند. تا با شرکت در این یادواره به آرمان اسلامی مخدوم‌قلی اظهار ارادت کنند. همگی خوشحال بودند

و شادمانی قلبی افراد با حضور مهمانان خارجی اضافه از یکصد نفر از دانشمندان، فرهنگیان، شاعران و نویسندگان ترکمنستان که در رأس آن رئیس جمهوری ترکمنستان آقای صفر مراد نیازوف قرار داشت، ده چندان گردید. این‌ها از استقبال پرشور مردم و مسؤولان گلستان و وزیر ارشاد اسلامی آقای مهاجرانی و کیفیت برنامه‌های تنظیم شده، کاملاً به وجد آمده بودند. در هر صورت یک روز به یادماندنی و بسیار باشکوه و معنوی در ذهن میهمانان شرکت‌کننده و مشتاقان مخدوم‌قلی ترسیم شده بود. در آن محفل سخنان رئیس‌جمهور ترکمنستان و وزیر دانشمند فرهنگ و ارشاد اسلامی که به هر دو زبان فارسی و ترکمنی پخش می‌گردید، با شور و همهمه استقبال گردید. اشعار شاعران ترکمنستانی همچون عبدالرشید تاشف، عطابای عطابایف، قاسم نورباتف و بایرام باغمور جذبۀ خاصی داشت و بالخصوص برای من که بارها همراه آن‌ها در محافل و مراسم مشابه چه در ترکمنستان و چه در افغانستان یکجا شرکت داشتم. شاعران ترکمن ایرانی همچون عبدالقهار صوفی‌راد، ناز محمد یقه و عبدالستار سوقی در وصف مخدوم‌قلی انسان را به وجد می‌آورد.

در این مراسم بر شخص من از همه جالب و ماندگارتر، ملاقات با دوستان دانشمند و شاعران همکار همچون صفر گیلای خائف معاون بخش کلتور رئیس‌جمهور ترکمنستان، پروفیسور سلطان‌شاه آتانیاوزف عضو اکادمی علوم ترکمنستان، انناشید قربانف رئیس انستیتو ملی دست‌نویس‌های ترکمنستان، آتاجان اتایف، عبدالرحمان ملک امانف استادان دانشگاه عشق‌آباد، عبدالرشید تاشف سردبیر روزنامه ترکمن گوندوغاری، قاسم نورباتف، عطابای عطابایف، همراه شیروف، قیوم چولی شاعران ترکمن و دوستان دیرین بود که در دیار غربت صورت می‌گرفت. در ضمن ملاقات و صحبت مختصری با پروفیسور سلطان شاه آتانیاوزف درباره این روز میمون داشتم. قسمتی از آن اینک تقدیم می‌گردد: «... مخدوم‌قلی برای همه مردم ترکمن عزیز و گرامی است. ترکمن با شنیدن نام مخدوم‌قلی به لرزه درمی‌آید و بی‌اختیار به او احترام می‌گذارد و مثل این‌که حالا شاعر در برابر او قرار دارد. من به حدود سی کشور دنیا سفر کردم و با ترکمن‌های آن کشورها ملاقات کردم. در دوران شوروی سابق به اغلب جمهوری‌ها سفر کردم و در این زمینه مطالعه و تحقیق کردم. به تمام نقاطی که مخدوم‌قلی به آنجا پا گذاشته بود رفتم، به خَلج، بخارا، قاری قلعه... و مقالات متعددی راجع به این موضوع نوشتم که در روزنامه‌های ترکمنستان چاپ شده است و حدود ۳۰ کتاب نیز درباره مخدوم‌قلی و ترکمن نوشتم. دانستم که نام ترکمن در جهان به نام مخدوم‌قلی متجلی

می‌شود و او بی‌اندازه بزرگ است. سخن را با رباعی شاعر بزرگ ترکمن صحرا ناز محمد یقه که به فراغی تقدیم کرده خاتمه می‌دهیم.

اتر گینگ دنگیندن سنی آغتارین
قوشغی لانگ هنگیندن سنی آغتارین
چین در منگلی قیزا عاشق بولانیم
منگلی منینگ، منگیندن سنی آغتارین
ترجمه:

آری حقیقتی است
شیفتگی ام به «منگلی»
به جستجوی تو بودم
در کناره‌های اترک رود
به وقت زمزمه‌های گاه و بی‌گاه تنهای
و آنگاه در خال دلکش «منگلی»
آری حقیقتی است

و من الله التوفیق

کتابنامه

- ۱ - دیوان کامل مخدوم‌قلی فراغی شاعر و عارف نامی ترکمن، احمد عنصری ۱۳۷۷
- ۲ - دوستم می‌داری اگر... (مجموعه رباعیات ترکمنی)، نازمحمد یقه، ۱۳۷۸، تهران.
- ۳ - پژوهش‌هایی در ادبیات ترکمنی، اوروز محمد سارلی، ۱۳۷۷، گنبد کاووس
- ۴ - مخدوم‌قلی نامه ترکمنی، اورازیفمر، عشق‌آباد ترکمنستان، ۱۹۹۲
- ۵ - زندگینامه و برگزیده اشعار مخدوم‌قلی فراغی، عبدالرحمن دیده‌چی، ۱۳۷۳، انتشارات بین‌المللی الهدی
- ۶ - مقدمه‌ای بر شعر مخدوم‌قلی بر اساس ادبیات تطبیقی، گنبد دوردی اعظمی راد، انتشارات گلن شهر، بجنورد، مشهد، ۱۳۷۷
- ۷ - مخدوم‌قلی (آثار منتخب مخدوم‌قلی) عشق‌آباد، ترکمنستان، ۱۹۹۲
- ۸ - ادبی میراث (۲)، (ترکمنی) حاج مراد دوردی قاضی، گنبد کاووس، ۱۹۷۷
- ۹ - مجموعه‌ای از ادبیات و فرهنگ ترکمن صحرا، پاپراق یوسف قوجق، محمود عطا گوزلی، تهران ۱۳۷۱
- ۱۰ - استقلال ترکمنستان، تألیف اوروز محمد سارلی، گنبد کاووس ۱۳۷۷
- ۱۱ - مجله پاپراق، شماره اول، سال ۱۳۷۷
- ۱۲ - یادنامه مخدوم‌قلی فراغی، به کوشش موسی جرجانی، گرگان، ۱۳۷۷
- ۱۳ - نسیم ۵، یادنامه مخدوم‌قلی فراغی (۲)، به کوشش موسی جرجانی، گرگان ۱۳۷۷
- ۱۴ - یادنامه مخدوم‌قلی فراغی (۳)، به کوشش موسی جرجانی، گرگان، بهار ۱۳۷۸

خالق «ادیسه فضایی»

به آسمان رفت

در هفتم مارس ۱۹۹۹، استتلی کوبریک کارگردان نام‌آور سینمای امریکا، در شمال لندن چشم از جهان فرو بست و به انزوای خودخواسته‌اش پایان داد.

او که در ۲۶ ژوئیه ۱۹۲۸ در نیویورک به دنیا آمده بود، در سال ۱۹۴۶ از دبیرستان فارغ‌التحصیل شد. از سیزده‌سالگی استعداد خود را در شطرنج، موسیقی جاز و عکاسی نشان داد. مختصرش یک فیلم مستند ۱۶ میلی‌متری ساخت و با به دنیای سینما گذاشت.

کوبریک در سینمای امریکا یک فیلمساز غیرمتعارف و دارای سبک و سیاق ویژه است. او کمتر فیلم می‌ساخت و بیشتر در دنیای درون خود زندگی می‌کرد. کوبریک پس از هیچکاک و جان فورد در شمار بااعتبارترین کارگردانان سینمای جهان است.

از آثار برجسته کوبریک می‌توان این موارد را نام برد: ترس و هوس (۱۹۵۳)، بوسه قاتل (۱۹۵۵)، قتل (۱۹۵۶)، راه‌های افتخار (۱۹۵۶)، اسپار تاکوس (۱۹۶۰)، لولیتا (۱۹۶۲)، داکتر استرنج لائو (۱۹۶۴)، ۲۰۰۱: یک ادیسه فضایی (۱۹۶۸)، پرتقال کیوی (۱۹۷۱)، بری لیندون (۱۹۷۵)، تالانو (۱۹۸۰)، غلاف تمام‌قلزی (۱۹۸۷) و چشمان تمام‌بسته (۱۹۹۸).

کوبریک از اواخر دهه ۱۹۶۰ امریکا را ترک گفت و مقیم انگلستان شد و آثار برجسته‌اش را در همان‌جا کارگردانی کرد. اورسن ولز درباره کوبریک گفته است: «در میان همه آن‌هایی که نسل جوان‌تر سینما خوانده می‌شوند، کوبریک برایم یک غول است.»

درگذشت عالم دانشور

با تأسف خیردار شدیم که عالم دانشور مترجم ادبیات داستانی و تحقیقات ادبی و تاریخی، بهار جاری در شهر مسکو به جهان ابدی پیوسته است. این مترجم

آثاری از زبان روسی و انگلیسی به درستی برگردانده است. وی متولد کابل و دارای تحصیلات دانشگاهی است و از چندی پیش تا دم وفات در مسکو اقامت داشت. در درستی درگذشت این دانشور فرهیخته را به جامعه فرهنگی کشور و به خصوص به اعظم رهنورد زریاب برادر بزرگ وی تسلیت می‌گوید.

تویی که دیو جهل و کین رمیده از صفای تو

در تاریخ ۱۳۷۸/۲/۱۶ اولین همایش معلمین مدارس مهاجرین افغانستانی، در شهر مشهد مقدس و در تالار سیدجمال‌الدین برگزار گردید. در این همایش از مقام معلم و خصوصاً معلمین مظلوم و گمنام افغانستان تجلیل شد.

مجری محفل، سیدعلی عطایی شاعر جوان مهاجر، برنامه‌های در نظر گرفته شده را به سمع حضار رساند. خواهران راحله بخشی، راشدی، حسینیان و ظفری به قرائت قطعه ادبی، مقاله و شعر پرداختند. گروه‌های تواشیح و سرود رهروان راه‌حق (خواهران) محبت‌المهدی، و طلاها کارهای تازه‌شان را اجرا کردند.

به غیر جان چه می‌توان که افکنم به پای تو؟

مرا که هرچه دارم از تو دارم و وفای تو

تویی که نور معرفت دمیده از فروغ تو

تویی که دیو جهل و کین رمیده از صفای تو

گروه نمایش ایثار با اجرای نمایشی در چهار

پرده، به موضوع ایثار پرداخته بود: معلمی که تازه به

یک صنف شلوغ پا گذاشته، با بیماری یکی از

متعلمینش مواجه می‌گردد. چون پدر شاگرد

نمی‌تواند برای پسرش گرده تهیه کند، معلم با اهدای

گرده خود او را نجات می‌دهد. او چون به صنف باز

می‌گردد، با رفتارهای برتر متعلمین شوخ مواجه

می‌شود.

بنیاد اندیشه

جناب داکتر سید عبدالحمید معصومی سخنران

پایانی محفل بود که درباره فرهنگ و معلم داد سخن

داد. قرائت پیام اولین همایش معلمین توسط خانم

قدیری، پایان بخش محفل بود.

شوکران در ساتگین سرخ

حسین فخری از نویسندگان صاحب‌نام افغانستان از چند سال به این طرف در حیات‌آباد پاکستان سکونت دارد. اخیراً رمانی نوشته است به عنوان «شوکران در ساتگین سرخ». این اثر تازه‌ترین دومین رمان وی و آخرین اثر قلمی ایشان است. داستان دراز در ۴۲۵ صفحه است و به تازگی از چاپ بیرون آمده است.

عصر خودکشی

«عصر خودکشی» عنوان رمانی است از آقای زبانی مأمون نویسنده افغانستانی و خبرنگار بخش فارسی آسیای میانه. نگارش جلد اول آن به پایان رسیده احتمالاً در آینده نزدیک شاهد اتمام و چاپ آن خواهیم بود. این نویسنده ارجمند تاکنون مجموعه داستان «سلام بر عشق» (۱۳۶۹-کابل) را چاپ کرده کتاب دیگری با عنوان «امیرالمؤمنین، عرب شریعت» را نیز در دست نوشتن دارد. گفتنی است که ایشان مقیم حیات آباد پیشاور پاکستان است.

عصر شب

این، عنوان مجموعه داستان احمدشاه فرزان نویسنده مهاجر افغانستانی مقیم مشهد ایران است که در حال تهیه و تکمیل شدن است و به زودی از سوی انتشارات ترانه منتشر خواهد شد. این کتاب مجموعاً ده داستان را شامل می‌شود که عموماً کارهای قدیمی نویسنده را در بر می‌گیرد. امید است که به زودی «عصر شب» در دسترس علاقه‌مندان قرار بگیرد.

اشاره: در شماره‌های ۸-۶ «دردی» مقاله‌ای داشتیم از استاد کاظم یزدانی با عنوان گنج بادآورده. متأسفانه در ویرایش این متن، اشتباهی روی داده بود که اینک با پوزش از ایشان بدین وسیله تصحیح می‌گردد:
در صفحه ۲۹ پاراگراف اول به نقل قول از استاد نجیب مایل هروی آمده است: «... از این جا است که پشت‌شناسی به نام «مورگن‌سیرنه» در مورد اشعار کهن تذکره‌الاولیا و پته خزانه حبیبی و یارانش...» که در متن در درستی بعد از تذکره‌الاولیا، اسم «عطار» اضافه شده است که در متن استاد مایل و نوشته استاد یزدانی وجود نداشته است.
قابل یادآوری است که این تذکره‌الاولیا، منسوب است به شخصی به نام سلیمان ماکو در احوال شاعران پشتون و ربطی به تذکره‌الاولیای عطار ندارد.
دردی

